
Metka Fujs

Izhodišča madžarske okupacijske politike v Prekmurju

Proglas madžarskega regenta Miklosa Horthyja ter njegovo vojaško povelje o začetku vojne z Jugoslavijo, ki sta bila prebrana na izredni seji vlade 10. aprila 1941,¹ sta bila le zaključek prve faze nekega procesa, ki se je začel davno prej. Začel se je s trianonsko mirovno pogodbo leta 1920 ter potrditvijo v njej določenih meja nove madžarske države. Madžarska je prišla iz mirovnega procesa poražena v vojni, ponižana v svojem državnem ponosu, ki ga je stoletja gradila na svetoštetfanski krščanski tradiciji, ki s svojo vero, kulturo in močjo obvladuje velik prostor med Karpati in Jadranom in ponižana v svojem narodnem ponosu, ko je morala sprejeti dejstvo, da se je preko tri milijone Madžarov znašlo v mejah drugih držav kot narodna manjšina. "Ne, ne, nikoli..." je bil sestavni del gesel, pozivov, plakatov, letakov, političnih govorov, ki so spremljali te dogodke. Nikoli Madžarska ne bo pristala na takšne mirovne pogoje, nikoli ne bo sprejela, da jo okrnijo v njenih zgodovinskih mejah: "Bog je izbral Madžare, da tu za Karpati kraljujejo in ni je sile in je nikoli ne bo, ki bi to preprečila".²

Prekmurje je bilo znotraj meja nekdanje "velike zgodovinske domovine Madžarske" le majhen košček ozemlja z nekaj čez 90.000 prebivalci, od katerih je bilo okrog 15.000 Madžarov. V velikih političnih spremembah, ki so se dogajale, za Madžarsko pravzaprav zanemarljivo majhen del ozemlja ter politično in nacionalno veliko bolj pomemben za Slovenijo. Ob tem je vsekakor zanimivo ugotoviti, kdo je za njegovo pridobitev vložil več navora, kar pa seveda ni tema tega prispevka, saj je navsezadnje Prekmurje pripadlo Sloveniji. Koliko pa je ta v prihodnjih letih naredila za to, da ga čimbolj naveže na enoten slovenski narodni prostor in kako uspešna je bila, pa se je pokazalo v času okupacije.

Zanimivo je, da je bila promadžarska propaganda in nato vsa dejavnost za revizijo trianonske pogodbe v Prekmurju najbolj intenzivna v prvi polovici dvajsetih let in se je nato počasi umirjala, čeprav nikoli prenehala. V nasprotju s tem, kako so se odvijale politične razmere na Madžarskem. Tam je bil novembra 1921 v času mandata ministrskega predsednika Istvána Bethlena sprejet konsolidacijski program, ki je predvidel politično in gospodarsko vzpostavitev nove države in socialno pomiritev po izbruhu sovjetske revolucije in t.i. obdobju belega terorja. Strukturo nove države je potrdil XXII. zakon iz leta 1926, ki je na neki način ohranjal status tradicionalnih slojev, t.j. aristokracije (tej je XXXVI. zakon iz leta 1920 o agrarni reformi sicer odvzel nekaj privilegijev in zemlje) ter omogočal postopno rast srednjemu meščanskemu sloju in t.i. sloju malih posestnikov. Kdo bo politično odločal v državi, pa sta nazorno pokazala XXV. zakon iz leta 1920, t.i. numerus clausus, prvi antisemitski zakon v poveljni Evropi, ki je dovoljeval le

¹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom XV, knjiga 1, O učešću Hortijeve Mađarske u napadu i okupaciji Jugoslavije 1941-1945, dok. 11 (dalje Zbornik dokumenata). Beograd, Budimpešta 1986, str. 31.

² Muraszombat és Vidéke (dalje MéV), XXXVI, 3. 10. 1942, št. 44, str. 5.

določenemu številu Judov vpis na fakultete³ in istega leta ustanovljeni Viteški red, ki je še posebej privilegiral oficirski vojaški kader zaradi njegovih zaslug v vojni.⁴ Moč vojske se je kazala v sami osebi velikega viteza in kraljevega namestnika v državi ali regenta, admirala Miklosa Horthyja.

Konsolidacija države na navedenih temeljih je dajala zagon iredentizmu, ki si je začel iskati zaveznikov. Ob 400-letnici mohačke bitke leta 1926 se je Horthy obrnil proti svojim južnim sosedom in ob omembi madžarskih in srbskih bojev proti Turkom govoril tudi o skupnih interesih obeh držav na tem prostoru. Vsekakor je bil madžarski interes predvsem povezava z Italijo in njenimi interesi na istem južnoslovanskem ozemlju. Obisk predsednika vlade leta 1927 v Rimu in podpisan sporazum o sodelovanju sta madžarsko zunanjo politiko močno orientirala proti Italiji. Mussolini, ki je v tem času še nabiral salonske fotografije po evropskih prestolnicah, pa je s svojimi zamislimi dal novi zagon madžarskemu revizionizmu. Iz tega je zrastle Madžarska revizionistična liga, ki jo je vodil Ferenc Herzeg,⁵ njen član pa je bil tudi Sándor Mikola.⁶ Madžarska diplomacija je iskala politične podpore tudi v Nemčiji, vendar s strani weimarske republike, ki je takrat še ni zajela revizionistična vročica, ni bilo pravega odziva. Znotraj vladajoče stranke je politiko trde roke še posebej zagovarjal predstavnik vojaškega sloja Gyula Gömbös, ki je potem ko ga je predsednik vlade izrinil iz stranke, ustanovil lastno Madžarsko nacionalno neodvisno stranko (Magyar nemzeti Függetlenségi Párt), v tridesetih letih preimenovano v Nacionalno enotno stranko (Nemzeti Egység Párt). V naslednjih letih je postal vojaški državni sekretar in septembra 1932 predsednik vlade. Znana je njegova ugotovitev, da je dovolj, če ima država enega pametnega človeka.⁷ Z Gömbösem in regentom Horthyjem na čelu države je Madžarska stopila na pot fašistične diktature. V zunanji politiki pa se je usmerila na uresničevanje zamisli o interesnem povezovanju podonavskih držav in po Hitlerjevem imenovanju za kanclerja, na pristnejše sodelovanje z Nemčijo. Pronemško politiko je še odločneje utrdila leta 1936 imenovana nova vlada Kálmána Darányja. Neodvisno od tega pa je po Horthyjevem obisku na Poljskem, februarja 1938, nastala tudi ideja t.i. horizontalne osi: Varšava - Budimpešta - Beograd - Rim.⁸

Aktivnost madžarske diplomacije pri navezovanju stikov s sosednjimi državami je bila v tem obdobju povezana z ugotavljanjem vojaške moči posameznih držav in s statusom madžarske manjšine v njih, pri čemer so nenehno ponavljali, da se zavzemajo zgolj za enakopravne odnose med sosedi. Potem ko je mednarodna skupnost molče pristala na Anschluss, so tudi madžarski načrti o reviziji mirovne pogodbe dobili svojo realno osnovo, navdušenje nad nacionalsocializmom in sodelovanjem z Nemčijo pa več, predvsem mlajših, privržencev. Evropa in tudi Madžarska sta se pripravljali na vojno, kar se je ob politiki kazalo v močno povečanih proračunskih sredstvih za vojsko. Po novem vojaškem t.i. györskem programu, sprejetem

³ Madžarska je imela že iz leta 1894 XXI. zakon o sklepanju zakonskih zvez ter o potrebnih ukrepih zaščite rase v zvezi s tem, ki je bil osnova nekaterim antisemitskim uredbam iz obdobja druge svetovne vojne.

⁴ Bertényi Iván - Gyapay Gábor: *Magyarország rövid története*. Budapest 1995, str. 520-523.

⁵ Bertényi - Gyapay, n. d., str. 524

⁶ Ludvik Gyergyek: Mikola Sándor. Enciklopedija Slovenije 7, str. 137.

⁷ Bertényi - Gyapay, n. d., str. 532.

⁸ Bertényi - Gyapay, n. d., str. 541.

marca 1938, naj bi Madžarska razvoju vojske v naslednjih petih letih namenila milijardo pengöv. V isti čas sodi tudi še en antisemitski zakon, zakon številka XV, s katerim je bila Judom omejena prisotnost v duhovnem in javnem življenju države na 20%, leta 1939 pa še dopolnilni zakon številka IV, ki je ta delež omejil na 6%.⁹

Kljub lastni močno desno usmerjeni politiki in intenzivnemu koketiranju s fašističnimi režimi pa je Madžarska na zunaj nenehno poskušala ustvarjati vtis, da se obnaša zelo načelno in da so vse njene zunanjepolitične poteze tudi legalne. Horthy se je avgusta 1938 spretno izognil Hitlerjevemu povabilu, da Madžarska in Poljska sodelujeta z Nemčijo pri vojaški akciji na Češkoslovaškem, ker naj bi ga vezal mesec prej sklenjeni sporazum z malo antanto na Bledu. Prijateljstva z Nemčijo mu ni bilo treba ogroziti, ker je ta za svoje načrte dobila soglasje Anglije in Francije, madžarske ozemeljske apetite na severu pa je upošteval I. dunajski dogovor med Cianom in Ribbentropom, novembra 1938, ko je dobila dovoljenje, da si ponovno priključi tiste predele Češkoslovaške, kjer je živela madžarska manjšina. Zadeve so se potem odvijale skoraj tako kot dve leti kasneje z Jugoslavijo. Najprej sporazum z Nemčijo, potem razglasitev neodvisne države Slovaške in naslednji dan, 15. marca 1939, so madžarske čete zasedle Karpatsko Ukrajino. Telekijeva vlada je septembra 1939 odklonila nemško prošnjo za uporabo madžarskega ozemlja (Kassa) za zasedbo Poljske, obenem pa je razmišljala, kako bi v primeru, da Romunija sprejme sovjetski ultimatum, lahko uresničila zasedbo Erdélyja. Privid legalnosti ji je omogočil avgusta 1940 podpisani II. dunajski sporazum, s katerim je Madžarska pridobila severni Erdély s prek dvema milijonoma prebivalcev.

Uspešno zavezništvo, s katerim si je že pridobila velik del v Trianonu izgubljenega ozemlja, je bilo kronano s pristopom Madžarske k Trojnemu paktu, 20. novembra 1940. Decembra je sledil podpis pogodbe o večnem prijateljstvu z Jugoslavijo,¹⁰ ki pa je nehal veljati skoraj istočasno, kot je bil objavljen. Horthy se je na ozemeljske zahteve do Jugoslavije skliceval v svojem pismu Hitlerju 28. marca 1941, češ da jih nikoli niso tajili in da so zajete v 2. členu sporazuma med državama,¹¹ kjer pa piše le, da se bosta državi dogovarjali o vprašanih medsebojnih interesov. 30. marca 1941 sta se v Budimpešti sestala poveljnika generalštabov Friedrich von Paulus in Henrik Werth ter se dogovorila o podrobnostih napada na Jugoslavijo, pri čemer naj bi Madžarska ponudila predvsem prosti prehod nemškimi enotam prek svojega ozemlja. Horthyu in predvsem vojaškemu delu oblasti se ni zdelo več potrebno skrivati svojih interesov, medtem ko je ministrski predsednik Pál Teleki menil, da bi Madžarska morala vztrajati na legalni poti, kot je na neki način tudi doslej. Torej, zasedba da, vendar le v primeru, da Jugoslavija neha obstajati in se bo pojavila potreba po zaščiti madžarske manjšine, oziroma bodo območja, kjer živi manjšina, po nemškem napadu ostala nikogaršnja zemlja. Zagovorniki takojšnje zasedbe so začeli nato producirati številna poročila o zlorabah madžarske manjšine, madžarska vlada je Nemcem zagotovila uporabo svojega ozemlja, Teleki pa je

⁹ Vsi zakoni so bili objavljeni ali v uradnem listu Budapesti Közlöny ali v uradnih zbirkah zakonov: Országos Törvénytár (izhaja od 1867), Törvények Gyűjtemény (izhajal od 1865 do 1942) in Corpus Juris Hungarici (izbor zakonov, izhaja od 1875). Uredbe so bile prav tako objavljene v uradnem listu in v zbirki državnih uredb: Magyarországi Rendeleték Tára (izhaja od 1867).

¹⁰ II. Törvénycikk, Országos Törvénytár, 28. 2. 1941; *Zbornik dokumenata*, dok. 1, str. 11-12.

¹¹ *Zbornik dokumenata*, dok. 3, str. 15-16.

menil, da si zaradi prekršitve jugoslovansko-madžarske pogodbe dostojanstvo lahko ohrani le tako, da si vzame življenje.¹² Njegova država pa je na koncu tudi to izpeljala tako, da se je zdelo legalno, saj je z razglasitvijo Neodvisne države Hrvatske Jugoslavija formalno nehala obstajati, s tem pa so formalno prenehali veljati tudi vsi sporazumi s to državo. 11. aprila 1941 so enote 3. madžarske armade zasedle severne predele Jugoslavije, 16. aprila pa so na svečanosti v Murski Soboti od Nemcev prevzeli tudi upravo nad Prekmurjem. V okviru nemške uprave so ostali le štirje kraji ob zahodni meji s prepričljivo nemško večino prebivalstva: Fikšinci, Kramarovci, Ocinje in Rottenberg (del Serdice). Vojaška uprava, ki je bila uvedena na celotnem ozemlju t.i. južnih pokrajin (Délvidék), t.j. jugoslovanskega ozemlja pod madžarsko okupacijo, je temeljila na Ukazu poveljnika generalštaba o uvedbi vojaške uprave na okupiranem jugoslovanskem ozemlju iz 11. aprila 1941.¹³

Vojaška uprava je bila organizirana tako, da je pomenila vmesni korak k popolni vključitvi zasedenih ozemelj v madžarsko administrativno razdelitev z namenom čimprejšnje vzpostavitve stanja pred koncem oktobra 1918. Tudi Prekmurje je bilo takoj razdeljeno na dva okraja pod upravo okrajnih vojaško-upravnih poveljstev, ki sta bili neposredno sicer podrejni Poveljstvu vojaško-upravne skupine južne armade,¹⁴ vendar sta lendavski in soboški okraj že od začetka okupacije na neki način delovala kot sestavni del Zalske in Železne županije. Formalno je bila uprava torej v rokah vojske, vendar sta županijski upravi v Szombathelyu in Zalaegerszegu začeli pripravljati kadre za prevzem civilne uprave in drugih pomembnejših funkcij v okrajih in na neki način že organizirali politično, gospodarsko in družbeno življenje. Prvi okvirni seznam 68 zanesljivih oseb oziroma tistih, ki bi jih nova uprava začasno lahko uporabila za določene službe v soboškem okraju, je bil pripravljen med 18. in 24. aprilom 1941.¹⁵ O koordiniranem delu pa nam priča tudi redna korespondenca med županovim uradom v Szombathelyu s soboškim okrajnim vojaškim poveljstvom oziroma s polkovnikom Józsefom Radványjem kot njegovim poveljnikom.¹⁶ Prve seje županijske skupščine po zasedbi, 19. maja 1941, so se udeležili tudi predstavniki soboškega okraja: József Radvány, poznejši okrajni glavar dr. József Olajos, soboški župan Nándor Hartner, evangeličanski senjor István Kovács, katoliški dekan József Krantz, tovarnar Josip Benko, lekarnar dr. Gyula Bölcs, trgovec Ferenc Kühár, posestnik József Kühár, kraljevi notar dr. Miklós Pinter in predsednik obrtne zadruga István Szukits. Delegacija je bila zelo tople pozdravljena, za pozdrave pa sta se posebej zahvalila Hartner, ki je govoril o "pravih čustvih vendskega ljudstva, ki ne želi biti narod niti manjšina ampak Madžar pri molitvi in delu" in senjor Kovács, ki je opisoval "radost vendskega ljudstva, da se je po dolgem trpljenju osvobodilo in povrnilo v svojo tisočletno domovino".¹⁷ Še v

¹² Zbornik dokumenata, dok. 6, str. 22.

¹³ Zbornik dokumenata, dok. 14, str. 44-49.

¹⁴ Metka Fujs: Značilnosti madžarske okupacijske uprave v Prekmurju. Kronika, 1991, št. 1-2, str. 65.

¹⁵ Vas Vármegye Törvényhatósági Bizottságanak Közgyűlési Jegyzőkönyv 1941, str. 214; enak seznam z 67 imeni je v Vas Vármegye főispánja iratok, közigazgatási iratok IX., Vasmegeyi levéltár Szombathely.

¹⁶ Vas Vármegye főispánja iratok (élnöki iratok, közigazgatási iratok) 1941, Vasmegeyi levéltár Szombathely.

¹⁷ MéV, XXXV, 24. 5. 1941, št. 1, str. 6. Časopis Muraszombat és Vidéke je veliko člankov prinašal v obeh jezikih, torej v madžarskem in v t.i. vendskem, ki je bil pravzaprav zelo deformiran prekmurski jezik z madžarskim črkopisom. Vsebinsko in jezikovno analizo člankov v časopisu je pri-

času trajanja vojaške uprave je bila sprejeta tudi uredba o upravi na ponovno zasedenih južnih območjih, ki je ta ozemlja začasno vključila v administrativno razdelitev Madžarske, tako da so se ozemeljsko razširile posamezne županije, razdelitev okrajev in notariatov v njih pa je do uvedbe civilne uprave prevzel minister za notranje zadeve.¹⁸ Proces vključevanja zasedenega ozemlja v županije je legalizirala 15. avgusta 1941 uvedena civilna uprava, zaključil pa madžarski parlament 16. decembra 1941, s sprejetjem zakona o ponovni priključitvi zasedenih južnih območij k Madžarski sveti kroni in o njegovi združitvi z državo, ki je bil objavljen 31. decembra istega leta.¹⁹

S priključitvijo Prekmurja k državi, ki ji je pripadalo več stoletij in iz katere se je tako težko izvilo v nekem za Slovence srečnem političnem trenutku pred 22 leti, se je zaključilo neko obdobje vzporednega razvoja različnih narodnih, verskih in političnih skupin, katerih medsebojna toleranca je bila le navidezna in je z okupacijo pokazala svojo pravo podobo. Podoba, ki jo je kazalo Prekmurje ob zasedbi je v mnogih pogledih opredelila okupacijsko oblast. Zanesljivo pa bi bila ta v svojih namenih veliko uspešnejša kot je bila, če ne bi ohranjala mnogih že vidnih in zdavnaj preživelih stereotipov o tem prostoru, ki so imeli svoje korenine še v 19. stoletju in se zaradi svojega fašističnega značaja ne bi odrekla nekaterim, ki so ji bili dolga desetletja skoraj brezpogojno zvesti.

V Prekmurju je bilo kar nekaj skupin, ki so naklonjeno ali vsaj pogojno naklonjeno sprejele novo oblast. Najprej in predvsem je bila to madžarska narodna skupnost, ki je predstavljala okrog 17% vsega prekmurskega prebivalstva in se je po trianonski razmejitvi prvič po dolgem tisočletju znašla v vlogi manjšine. Vsi poskusi, da bi bil v krajih z madžarskim prebivalstvom izveden plebiscit ali, da bi se zaradi številnih promadžarskih akcij razmejitvena komisija odločila drugače, kot se je, so bili zaman. Sprijazniti se je bilo treba z novo mejo, kot so se Slovenci sprijaznili z delitvijo svojega etničnega ozemlja med Prekmurje in Porabje. Sprijazniti se pa ni bilo enostavno, saj je bila nova država do tega obmejnega prostora zelo nezaupljiva, še več, njene poteze so bile včasih tako nerazumljive, da so povzročale revolt tudi med Slovenci. Ena takšnih potez je bila zamisel o poselitvi - sicer zelo gosto poseljenih - obmejnih predelov v okolici Dolnje Lendave s kolonisti iz Primorske in Istre, ki jih je pregnala rapalska pogodba, z namenom "izboljšanja narodnostne sestave obmejnih predelov". To je obenem pomenilo, da tukaj živeče avtohtono madžarsko prebivalstvo, ki je bilo enako revno kot slovensko, ni moglo dobiti veleposestniške zemlje, ki je zapadla pod agrarno reformo, še več, dodeljevanje zemlje prebivalcem tuje narodnosti je bilo z dvema uredbama ministrstva za kmetijstvo iz leta 1921 in 1922 prepovedano.²⁰ Zaradi narodnega nezaupanja, ki se je tako le poglobljalo, je nesporni voditelj prekmurskih Slovencev in večkratni narodni poslanec Jožef Klekl v jugoslovanskem parlamentu, poleg tega da je v okviru avtonomističnega programa SLS zahteval avtonomne pravice Prekmurcev zaradi nekaterih zgodovinskih in kulturnih posebnosti, zahteval tudi

pravila Suzana Szabo-Pahič: Časopisje v Prekmurju 1941-1945. Časopis za zgodovino in narodopisje, 1990, št. 1-2, str. 216-230.

¹⁸ 5440 M.E., Magyar Rendeletk Tára 1941, str. 1924.

¹⁹ XX. törvénycikk, Törvények Gyűjtemény 1941, str. 279.

²⁰ Metka Fujs: Obmejna kolonizacija v lendavskem okraju med obema vojnama. Separatio, posebna številka, 3. 7. 1991, str. 44-46.

pravice avtohtoni madžarski narodni skupnosti.²¹ Poleg tega, da je bila do določenega števila prebivalstva narodno in socialno krivična, pa je takšna politika nove države vendar imela tudi svojo razumljivo logiko. V pokrajini, ki je bila vendar zaradi svojih mnogih posebnosti narodno še vedno zelo občutljiva, so mnoge pomembne politične in gospodarske pozicije ohranjali Madžari. Dolnja Lendava je ves čas ostajala mesto z izrazito promadžarsko upravo, večina dolnjelendavskega kapitala je bila v judovskih rokah, ki pa so se sami striktno deklarirali za Madžare. Čeprav so bile narodne razmere v Murski Soboti nekoliko drugačne, je tudi tukaj z velikim delom kapitala upravljala Prekmurska banka, last Nándorja Hartnerja, ki je imel tudi svojo tiskarno, bil več let soboški župan in banski svetnik, obenem pa svojega promadžarskega prepričanja ni nikoli prikrival. Središče madžarskega družabnega življenja v Murski Soboti je bil leta 1924 ustanovljeni športni klub Mura, v pokrajini pa je legalno izhajalo kar nekaj, če že ne čisto promadžarskih pa s svojo vsebinsko usmerjenostjo izrazito protijugoslovanskih časopisov. To so bili Szabadság, Mőrszka krajina ali pozneje Muravidék, Naše novine z madžarskim dvojnikom Néplap, glasilo prekmurskih evangeličanov Düsevní liszt in Murántul és Muraköz heti értesítője.²² Madžarsko prebivalstvo v Prekmurju je bilo torej zadovoljno z razvojem dogodkov leta 1941. Vznemirila jih je pravzaprav le začasna nemška zasedba, njihovo delegacijo, ki se je napotila v Budimpešto po odgovore, pa je pomiril regent Horthy z obljubo, da bo to območje kmalu priključeno k Madžarski.²³ Navdušenje, ki jih je zajelo 16. aprila, nam na ohranjenih fotografijah nazorno kaže množica zbranih ljudi z madžarskimi zastavami vzdolž lendavske glavne ulice.

Druga skupina, ki je bila zadovoljna z razvojem dogodkov, so bili pripadniki nemške narodne skupnosti, ostanek stare nemške kolonizacije iz 12. stoletja v krajih ob zahodni meji. Ti so v času delovanja razmejivne komisije sicer imeli nekaj političnih shodov, kjer so zahtevali priključitev k Avstriji, vendar se je vse kmalu poglelo. V začetku tridesetih let je sodelavec Volksbund für das Deutschtum im Ausland Helmut Carstanjen prepotoval tudi Prekmurje in za "zgodovinsko nemška tla" določil vse tiste občine, ki so imele po štetju iz leta 1880 5% nemškega prebivalstva ali vsaj 10 prebivalcev nemške narodnosti.²⁴ Na podlagi njegovega članka je Südostdeutsches Institut in Gaugrenzlandamt v Gradcu leta 1940 izdelal prve konkretne načrte o prihodnji ureditvi slovenske Štajerske in Prekmurja, v katerih je prvič postavljena zahteva po priključitvi velikega dela Prekmurja k rajhu. Priključitev se utemeljuje s trditvijo, da so vzhodni deli Prekmurja madžarski, zahodni nemški, vmes pa živijo Prekmurci, del slovenskega naroda, ki ima zaradi posebnega zgodovinskega razvoja tudi posebno obliko in zato se na vzhodu nagiba k Madžarski, na zahodu pa k Nemčiji in jih je potemtakem tudi smiselno v smeri sever - jug razdeliti med ti dve državi.²⁵

Prekmurje je bilo izpostavljeno nemški propagandi predvsem prek številnih sezonskih delavcev, ki so delali v Nemčiji. S članstvom v Kulturbundu so si mnogi

²¹ Metka Fujs: Kleklov politični portret. *Kleklov simpozij v Rimu*. Celje 1995, str. 161.

²² Metka Fujs: Madžarska in nemška revizionistična dejavnost v Prekmurju med vojnama. Stopinje 1990, str. 61-65.

²³ Ivo Orešnik: *Pomniki NOB v Slovenskih goricah in Prekmurju*. Murska Sobota 1985, str. 290.

²⁴ Tone Ferenc: *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji 1941-1945*. Maribor 1968, str. 88.

²⁵ Prav tam, str. 110-113.

obetali možnost lažje zaposlitve in tako boljši socialni položaj. Po nekem podatku iz poročila okrajnega glavarstva v Murski Soboti je v začetku leta 1941 štel Kulturbund samo v Murski Soboti presenetljivo veliko število 232 članov, med katerimi je bilo le 17 rojenih Nemcev, ostali pa so bili v glavnem slovenski sezonski delavci.²⁶ Kronika župnije Sv. Jurij prav tako poroča o močni organizaciji Kulturbunda v obmejnih vaseh, saj naj bi bilo v njo jeseni 1941 včlanjenih 60% vseh prebivalcev Sotine, Serdice in Rogašovec,²⁷ domnevamo pa lahko, da je bil ta odstotek v čisto nemških vaseh še večji. Torej so tudi ti prebivalci Prekmurja aprila 1941 navdušeno pričakali Nemce, še bolj pa so bili zadovoljni prebivalci tistih krajev z nemškim prebivalstvom, ki so po sporazumu med državama pripadli rajhu. Nad dobro oboroženo nemško vojsko so bili vsaj prvi dan fascinirani tudi Sobočanci, te prevzetosti pa madžarski vojaki s kolesi in konjsko vprego, ki so prišli za njimi, niso mogli več obuditi. Privid moči in slave so zato skozi leta okupacije poskušali ustvarjati s številnimi praznovanji, svečanostmi, povorkami in paradami, z mnogo cvetja, zastav, svečanih uniform in ženskih toalet, z visoko donečimi, čustvenimi govori, polnimi domovinske ljubezni, ki pa nikakor niso mogli skriti, da so le privid - kulisa vojne.

Predvsem gospodarsko močna je bila tudi kar številna skupnost prekmurskih Judov. V pokrajini so se začeli naseljevati v drugi polovici 18. stoletja, predvsem iz madžarskega prostora. Antisemitizem, ki ga je v največji meri producirala katoliška duhovščina, tudi slovenska na prelomu stoletja, je imel poleg verskih vzrokov svoj izvor v močni navezi Judov in meščanskega liberalizma zaradi skupnega gospodarskega interesa. Vsekakor se prekmurski Judje zaradi mnogih slabihkušenj niso posebej politično opredeljevali. V obdobju stare Jugoslavije so se nekateri zaradi varnejšega življenja tudi odločili za prestop v evangeličansko veroizpoved. Za to so se odločali zaradi njene večje verske tolerantnosti. Kadar so se opredeljevali po narodnosti, so se mnogi odločali za Madžare ali za Nemce, pač glede na to, od kod so prihajali oziroma kje so imeli svoje sorodstvo. Kljub nekaterim antisemitskim zakonom se ob začetku okupacije Madžarska prekmurskemu judovskemu prebivalstvu ni zdela nič bolj protijudovska, kot je bila Jugoslavija. Nekoliko strahu je povzročila prehodna nemška zasedba in divjanje kulturbundovcev, ki so vdirali v njihova stanovanja in trgovine. Z madžarsko zasedbo pa so se razmere umirile, s še nekaj antisemitskimi zakoni in uredbami so jih sicer skoraj popolnoma umaknili s ključnih gospodarskih in družbenih pozicij v državi, vendar madžarska vlada ni nikoli pristala na nenehne nemške zahteve po internaciji madžarskih Judov. Ministrski predsednik Miklos Kállay je Nemcem odgovarjal, da je Madžarska z zakoni, ki jih je sprejela, naredila vse in da ostrejših ukrepov ne namerava sprejeti, ker za to nima ne tehničnih in ne ostalih možnosti.²⁸ Soboški župan, poslanec in predsednik enote vladne Stranke madžarskega življa (Magyar Elet Párt) Nándor Hartner pa je to komentiral tako: "Milijon Židov predstavlja tuje telo na državnem telesu Madžarske. Po nečloveški poti se jih ne da odstraniti, se pa zato morajo do konca vojne zadovoljiti s takšnimi ukrepi. Prav tako pa stranka ne more nobenemu obljubiti paradiza, tudi po koncu

²⁶ Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota, Arhiv sreskega načelstva I/260.

²⁷ Župnijski urad Sv. Jurij, Kronika župnije Sv. Jurij od leta 1893.

²⁸ Zbornik dokumenata, str. 354.

vojne ne."²⁹ Razmere so se katastrofalno spremenile šele po nemški zasedbi, marca 1944. Vlada je takrat sprejela številne nove uredbe, s katerimi so bile Judom popolnoma odvzete osnovne državljske in človeške pravice, minister za notranje zadeve pa je 7. aprila 1944 objavil posebno uredbo o deportacijah v koncentracijska taborišča.³⁰ Kmalu se je tudi v Prekmurju začela razprodaja judovske zemlje, trgovin in ostale imovine. Največja skupina je bila deportirana 16. aprila 1944 prek Nagykanize v Auschwitz. Življenje je izgubilo 387 prekmurskih Judov.³¹ Tudi močna judovska skupnost v Prekmurju leta 1941 torej ni predstavljala kakšne ovire novi okupacijski upravi. Zgodovinsko so bili veliko bolj povezani z madžarskim prostorom, kot so se lahko kdajkoli navezali na slovenskega, antisemitizem je našel svoje domovanje povsod in morda jim je madžarski v svoji blažji obliki predstavljal zaščito pred tistim hujšim, ki je grozil in jih na koncu tudi uničil.

Dve najštevilnejši verski skupnosti v Prekmurju sta bili katoliška in evangeličanska. Medtem ko so evangeličanski duhovniki in pisci 18. stoletja odločilno vplivali na oblikovanje narodne identitete prekmurskih Slovencev, se je že v času prebujanja narodov v 19. stoletju pokazalo, da verskega interesa niso znali povezati tudi z narodnim. Medtem ko so katoličani navezovali vedno več stikov s sonarodnjaki na drugi strani Mure in na ta način v času največje madžarizacije ohranjali svoj narodni značaj, so se evangeličani zaradi verske drugačnosti vedno bolj zapirali v svojo lastno skupnost. Njeno mesto so videli znotraj madžarske države, med svojimi sobraty po veri kot Vendi, Vendslovenci ali Staroslovenci, drugačni znotraj države, vendar tudi drugačni od štajerskih ali kranjskih Slovencev. Svojo identiteto naj bi ohranili s pisanjem v vedno bolj arhaičnem prekmurskem jeziku z madžarskim črkopisom in uvajanjem vrste novih izmaličenih izrazov, ki niso bili ne prekmurski in ne madžarski. Oni v združitvi Prekmurja z Jugoslavijo niso videli nobene svetle perspektive, bili so odrezani od tradicionalnega ogrskega duhovnega in kulturnega zaledja, osamljeni na robu katoliške Slovenije.³² Vsekakor je bila to predvsem opredelitev evangeličanske duhovščine kot dejanska opredelitev vernikov. Skupnost pa se je v novi državi začela počutiti bolj domače, ko je vlada končno leta 1930 izdala zakon o evangeličanskih krščanskih cerkvah, kralj pa je istega leta potrdil tudi ustavo Evangeličanske cerkve augsburške veroizpovedi, organizirane v samostojni škofiji s sedežem v Zagrebu. Z ustavo so evangeličani dobili pravico, da verouk v šolah učijo v bogoslužnem jeziku, torej v prekmurščini, kar je bila tudi njihova najosnovnejša zahteva.³³ Madžarsko zasedbo Prekmurja je vsaj tisti del evangeličanskih duhovnikov, ki se je izobraževal na Madžarskem in prek svojih tiskov ves čas med vojnama tudi deloval promadžarsko, gotovo sprejel naklonjeno. Tembolj, ker je bil sam senyor István Kovács pred prevratom 1919 podpredsednik raznarodovalnega Madžarskega prosvetnega društva za Vendsko krajino (Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület) in se je med predstavniki soboškega

²⁹ MěV, XXXVI, 20. 11. 1942, št. 48, str. 3.

³⁰ MěV, XXXVI, 7. 4. 1944, št. 15, str. 2.

³¹ Jože Janež, Miro Štubel, Joško Brumen: *Umirali so v boju za svobodo*. Murska Sobota 1968.

³² Metka Fujs: Politično opredeljevanje prekmurskih evangeličanov med vojnama. *Evangeličanski koledar 1993*, str. 64.

³³ Prav tam, str. 67.

okraja tudi udeležil, kot je bilo že omenjeno, prvega zasedanja županijske skupščine v Szombathelyu.

Med katoličani je bila slovenska narodna zavest veliko bolj prisotna, saj so imeli prek Mohorjevih knjig, prek rednih stikov s štajerskimi duhovniki in narodnimi buditelji veliko več priložnosti seznanjanja. Obenem pa so tudi domači katoliški duhovniki, zbrani okrog Franca Ivanocyja, storili veliko, da bi na prelomu stoletja, takrat še znotraj Ogrske uresničili svoj narodni program, ki je pomenil s pastoracijo, knjigami in časopisi v domačem jeziku ohraniti slovenski značaj tega prostora in s tem tudi njegov verski značaj, proti vedno bolj agresivnemu madžarskemu liberalizmu.³⁴ Politični stiki med Slovenci z obeh strani Mure so v prevratnem obdobju izoblikovali tudi odločitev Slovencev na Madžarskem za Jugoslavijo. Ta pa se je potem, ko je prevzela upravo v tem obmejnem, politično in narodno zelo občutljivem prostoru, obnašala zelo nespretno. Največ nasprotij pa je povzročalo skoraj revolucionarno uvajanje slovenskega knjižnega jezika ter slabo in počasno reševanje nakopičenih socialnih problemov. Jožef Klekl kot osrednja politična osebnost v pokrajini je v spoznanju, da Prekmurje potrebuje le nekoliko drugačen odnos oblasti, ki bo upoštevala njegove posebnosti, zagovarjal njegovo avtonomijo ter kljub nasprotovanju mlajših kolegov in sodelavcev vztrajno ohranjal prekmurski jezik v svojih časopisih. Prekmurski Slovenci pa so kljub vsem težavam v medvojnih letih utrdili svoj narodni značaj in ko so se madžarske oblasti obrnile nanje kot na svoje nekdanje sobrate, jih je večina sprejela, če ne sovražno, pa vsaj z velikim nezaupanjem. Slovensko zavedni katoliški duhovniki pa so se zaradi svojega medvojnega delovanja kmalu znašli v nemilosti in so jih večino po policijskih zaslišanjih premestili v različne župnije na Madžarskem. Ob tem je treba povedati, da ves čas trajanja vojne ni prišlo do nobenega konflikta med domačimi katoliškimi duhovniki in organizatorji oziroma sodelavci odporniškega gibanja, kljub njihovim ideološkim razlikam. Konflikt so prinesli tisti, ki so z delegacijo SNOS in za njo po aprilu 1945 prišli v pokrajino, prevzeli v njej vse pomembnejše politične funkcije, domačine pa obtožili madžaronstva in "nesposobnosti za odločno revolucionarno akcijo". Prve volitve v ustavodajno skupščino so pokazale, kaj so si ljudje o tem mislili.³⁵

Prekmurski Slovenci, ali natančneje tisti, ki so sami ali pa njihovi predniki živeli v pokrajini pred 31. oktobrom 1918, so bili tista kategorija prebivalstva, h kateri je nova madžarska uprava usmerila največ svoje pozornosti. Predvidevali so namreč, da je to avtohtono prebivalstvo še ohranilo spomin na nekdanje čase in je zato komaj dočakalo vrnitev v naročje "tisočletne svetoš Stefanske matere" in da predstavlja izničenje učinkov jugoslovanske propagande in izobraževanja le marginalni problem, glede na to "kam čutita duša in srce". Kako sta čutila duša in srce, so ob tolikšni samozagledanosti ter narodnem egoizmu in ignorantstvu, ki so ga še preveč dobro poznali, prekmurski Slovenci že enkrat pokazali. Toda 19. stoletje je rodilo toliko različnih narodnih gesel in definicij, da se te menda še celo 20. stoletje ne bodo izčrpale.

³⁴ Metka Fujs: Oblikovanje narodne identitete pri prekmurskih in porabskih Slovencih. *Avstrija. Jugoslavija. Slovenija. Slovenska narodna identiteta skozi čas*. Lipica 1996, str. 213.

³⁵ Martin Štajner: Volitve v konstituantno 11. 11. 1945 v Prekmurju. Zbornik soboškega muzeja 4, Murska Sobota 1995, str. 111-126.

Tako tudi vprašanje narodnega izvora prekmurskih Slovencev. Teorije, ki so se ob tem razvile, so imele krajšo ali daljšo dobo trajanja, glede pač na dejstvo, koliko so se v nekem obdobju uspele ujeti v ritem in interes aktualne politike. Poleg stališča, da je tukaj živeče ljudstvo po svojem izvoru in jeziku del enotnega slovenskega naroda, je imelo posebno mesto v zgodovini tega prostora prepričanje, da so njegovi prebivalci Vendi. Starodavno ljudstvo keltskega izvora, ki se je v času močne slovanske poselitve poslovanilo, z vključitvijo v madžarsko civilno in cerkveno upravo in s tem tudi v madžarski kulturni prostor pa se je pomadžarilo oziroma madžarski kulturni vpliv sprejelo za sestavni del svoje kulture.³⁶ Ta teorija je znotraj različnih madžarskih političnih krogov in interesov vedno našla svojo uporabno vrednost, tako ponovno tudi leta 1941. Zanimivo je, kako je skozi leta okupacije doživljala svoj podoben razvoj kot že enkrat pred prevratom. O Vendih, Vandalih ali Venedih je bilo že pred Mikolovo knjižico o vendstvu v preteklosti in danes,³⁷ ki je vse to strnila v enotno teorijo, kar nekaj razprav, ki jih je madžarska politika spretno izrabljala ali producirala, dokler ni takratni soboški župan dr. Sömen leta 1918 vzkliknil "Ni Vendov - so samo Madžari"³⁸ in je nato soboški shod sodu izbil dno, Slovenci pa so se prvič javno opredelili za Jugoslavijo. Za Prekmurce se je zasedba poleg dobrodošlic, kakor je bila tista županova: "Počutite se po domače kakor stoletja pred tem",³⁹ prijaznih govorov o njihovem značaju in številnih svečanosti, ki pa so bile namenjene časti "osvoboditeljev", začela s ponovnim teoretiziranjem o njihovem narodnem izvoru,⁴⁰ dokler ni bilo ponovno takratnemu soboškemu županu Hartnerju počasi že vsega dovolj in je zaključil: "Ni Vendov - so samo Madžari."⁴¹

Propaganda, velik poudarek na osnovnem izobraževanju, t.j. madžarskega jezika in kulture, ali na t.i. preusmeritvenih tečajih, ponovna zamenjava krajevnih in drugih topografskih imen, ostrejša vojaška in policijska kontrola, vse to se je zdelo v času, ko se je drugje vojskovalo, uničevalo in ubijalo, neznatno. In temu primerno se je odzvala tudi večina Prekmurcev, živeli in delali so po sebi lastni mirni logiki preživetja, nemška, francoska, slavonska ali vojvodinska posestva pa so ob sezonskih delih ponovno zamenjali z madžarskimi. Dokler ni začela vojna tudi od njih terjati večjih žrtev. Madžarsko državljanstvo je pomenilo tudi obvezno služenje vojske. Že vojaška uprava je za potrebe naborov opravila popise prebivalstva. Prvi nabor pa je v Prekmurju potekal od 25. avgusta do 15. septembra 1941 in je bil povezan z vstopom Madžarske v vojno proti Sovjetski zvezi. Po obisku Ribbentropa, von Keitla in Ciana februarja 1942 v Budimpešti in njihovih zahtev po večjem madžarskem angažiranju na vzhodni fronti se je začela oblikovati 2. armada. Po njenem katastrofalnem porazu na Donu pozimi naslednje leto, ko je padlo, bilo ranjenih ali zajetih okrog 130.000 vojakov, med njimi zanesljivo tudi Prekmurcev, si je Madžarska zelo prizadevala, da bi njena vojska ostajala znotraj madžarskega zasedbenega območja. Nemški zavezniki ter vedno

³⁶ V op. 34 nav. delo, str. 206-207.

³⁷ Mikola Sándor: *Vendség múltja és jelene*. Budapest 1928.

³⁸ Miroslav Kokolj, Bela Horvat: *Prekmursko šolstvo*. Murska Sobota 1977, str. 272.

³⁹ *MéV*, XXXV, 4. 7. 1941, št. 7, str. 4.

⁴⁰ Potrebno je le prelistati lokalni časopis *Muraszombat és Vidéke*, v katerem se prispevki na to temo kar vrstijo, obsežnejšo razpravo pod naslovom "Vend - szloven" pe je pripravil tudi neznani avtor v: *Nas kalendár*. Budapest 1943, str. 53-57.

⁴¹ *MéV*, XXXVII, 17. 12. 1943, št. 15, str. 1.

težji položaj na bojiščih pa so silili v pogostejše vpoklice vedno mlajših fantov. Po nemški zasedbi so popisovali moške prebivalce od 16. do 60. leta starosti, neborce ter delno nesposobne, pa tudi dijake od 12. do 16. leta. Težke bitke pri Kolomei so povečale tudi število beguncev in skrivačev. Ministrski predsednik Ferenc Szalasi je 18. oktobra 1944 razglasil splošno mobilizacijo, ki je bila decembra razširjena na skoraj vse prebivalstvo.⁴² Čeprav je bila za dezertiranje in skrivanje zagrožena smrtna kazen, je vendarle bilo vedno manj ljudi pripravljenih umirati na bojiščih. Zgodbe o skrivanju pred madžarskimi orožniki pa so še danes sestavni del mnogih spominov in družinskih pogovorov. Zanesljivih podatkov, koliko prebivalcev Prekmurja je izgubilo življenje v madžarski vojski, še nimamo.

Za madžarsko okupacijsko upravo so bili najbolj nezanesljiva skupina prebivalcev med vojnama v Prekmurju naseljeni Slovenci: uradniki, učitelji in primorski kolonisti ter tista manjša skupina domačih levo usmerjenih izobražencev, ki so jih kot komuniste preganjale že jugoslovanske oblasti. Razen redkih, predvsem učiteljev, ki so lahko dokazali, da v času Jugoslavije niso nikoli delovali protimadžarsko in so opravili njim namenjene izobraževalne tečaje, je za ostale iz prve skupine veljalo, da se morajo izseliti. Prisilno izseljevanje je bilo povezano z že omenjenim ukazom o delovanju oblasti v izrednih razmerah, ki je opredeljeval odnos do neavtohtonega prebivalstva zasedenih pokrajin in je, kljub svoji prvotni začasnosti, veljal ves čas okupacije.⁴³ Dobro pa se je dopolnjeval tudi z uredbo o reviziji jugoslovanske agrarne reforme,⁴⁴ s čimer se je začelo razlašanje kolonistov v Bački in Baranji, leta 1942 pa tudi v Prekmurju; 22. in 23. junija 1942 je bilo tako iz kolonij primorskih naseljencev v okolici Dolnje Lendave v taborišče Sárvár interniranih 589 ljudi.⁴⁵

Iz te skupine pa jih je bilo že v času prvih poskusov organiziranja odpora poleti 1941 veliko aretiranih in zaslüšanih. Za kazensko preganjanje na področju Prekmurja je bilo v času trajanja vojaške uprave pristojno vojaško sodišče 3. korpusa v Szombathelyu. Ne glede na to, da so pozneje del kazenskega sodstva prevzela civilna okrajna sodišča, pa je zakonodaja določala uporabo vojaških zakonov, ko je šlo za prepovedana zbiranja, navajanje k izvedbi krivičnega vojaškega dejanja, neprijavljanje nelojalnosti in sodelovanje pri skrivanju vojaških dezerterjev in beguncev.⁴⁶ Svojevrstno vlogo pa je imelo tudi posebno sodišče generalštaba, imenovano tudi leteče sodišče, ki je sodilo v primerih nelojalnosti, ko obtoženi ni bil ujet na delu ali ni priznal krivde.⁴⁷ Naivnost in neprevidnost na eni strani, na drugi pa učinkovita policija in sodstvo je povzročilo razpad odporniškega gibanja v Prekmurju že v prvem letu okupacije, ko je bilo poleg nekaj ubitih, aretiranih okoli

⁴² MěV, XXXVIII, 22. 12. 1944, št. 52, str. 2.

⁴³ Glej op. 17. Ta ukaz se je v bistvu nanašal na uredbo, ki je bila objavljena 2. 9. 1939 in je veljala za Erdély. Njena veljavnost je bila najprej podaljšana 29. 8. 1941 (6320 M.E., Magyar Rendeletek Tára, 1941, str. 2119) in nato še večkrat.

⁴⁴ 5280 M.E., Magyar Rendeletek Tára 1941, str. 1865.

⁴⁵ Pokrajinski muzej Murska Sobota, kopija seznama interniranih v taborišču Sárvár, narejenega 30. 10. 1942.

⁴⁶ 4850 M.E., Magyar Rendeletek Tára 1941, str. 1839 in 4870 M.E. (prav tam), str. 1841.

⁴⁷ Pojem krivičnega dejanja t.i. nelojalnosti z režimom je temeljil na dveh zakonih, enem iz leta 1921 in drugem iz leta 1930 in je omogočal zelo široke možnosti obračunavanja s političnimi nasprotniki. V letu 1941 je ta zakona dopolnilo oz. opredelilo posamezne člene kar nekaj uredb, kot npr.: 2730 M.E., Magyar Rendeletek Tára 1941, str. 1007, 2750 M.E. (prav tam), str. 1008 in 7650 M.E. (prav tam), str. 3350.

130 ljudi, v poznejših letih pa vsaj še dvakrat toliko, od katerih se iz različnih zaporov mnogi niso vrnili. Vsi poznejši poskusi organiziranja partizanskega odpora so v naslednjih letih zato prihajali od zunaj iz štajerske strani in so naleteli na večji odziv šele proti koncu vojne, ko se je pravzaprav že vedelo, kdo bo v vojni zmagal oziroma, kdo bo poražen.

Prekmurje je v medvojnih letih jugoslovanske uprave dobilo veliko bolj slovensko podobo, kot jo je imelo kdajkoli prej. Ne gre namreč pozabiti, da tukaj pred letom 1919 ni bilo nobene organizirane narodne politične skupine ali kakorkoli organiziranega narodnega gibanja. Življenje na političnem in gospodarskem obrobju ter narodna in verska mešanost po sta ustvarila svojevrstno formulo preživetja. Radi jo imenujemo tolerantnost, umetniki jo označujejo kot širino panonske duše, gre pa predvsem za sprejemanje objektivnega. Takšen je izgledal tudi odnos do madžarske zasedbe, nekakšen *déja vu*. Za Madžare pa je bil ta prostor tako ali tako zgodovinsko njihova 'lastnina', treba je bilo le najti pravo formulo, kako si ga ponovno pridobiti. Mešanje tovrstnih zvarkov je bilo in je sila pomembna nacionalna zadeva vseh, ki se imajo za velike zgodovinske narode, imuni pa nismo niti ostali.

Metka Fujs

AUSGANGSPUNKTE DER UNGARISCHEN OKKUPATIONSPOLITIK IN PREKMURJE

Z u s a m m e n f a s s u n g

Bis 1919, als es mit Genehmigung der Friedenskonferenz durch Jugoslawische Armee besetzt wurde, hatte Prekmurje dem ungarischen Königreich angehört. Nachdem Ungarn aus dem ersten Weltkrieg nicht nur als Verlierer, sondern auch territorial verkleinert, mit zahlreicher Volksminderheit außerhalb seiner Grenzen ausgegangen war, konnte es sich nie mit den Beschlüssen der Friedenskonferenz nach dem ersten Weltkrieg abfinden. Die Politik der Zwischenkriegszeit wurde daher gänzlich den Bestrebungen für die Revision des Trianon Friedensvertrag gewidmet. Dabei suchte sich Ungarn bei den neuen faschistischen und nazistischen Regimen in Italien und Deutschland seine Verbündete. Dieses Bündnis verstanden die Ungarn erfolgreich einzulösen; durch internationale Schiedsverfahren gelang es ihnen in den Jahren 1939 und 1940 die meisten verlorenen Gebiete zurückzugewinnen; all das wurde durch den Beitritt zu dem Dreimächtepakt gekrönt. Der Abschluß dieses Prozesses war die Mitwirkung Ungarns bei dem Angriff Deutschlands auf Jugoslawien und die Besetzung von Prekmurje, wo die ungarische Militärverwaltung am 15. August 1941 durch eine zivile ersetzt wurde.

Ungarische Okkupationspolitik in Prekmurje wurde durch einige wichtige Tatsachen bestimmt, die sich auf die Volks- und Religionsstruktur des Landes bezogen. Vor allem muß erwähnt werden, daß 17% der Bevölkerung der ungarischen Volksgemeinschaft angehört hatte, die auch am meisten zufrieden mit der Entwicklung der Ereignisse war. Auch die in den Dörfern an der Westgrenze lebenden Angehörigen der deutschen Volksgruppe waren zufrieden, da sie dem dritten Reich angegliedert wurden. In Prekmurje gab es auch eine starke Judengemeinschaft, dessen Angehörige sich in der Zwischenkriegszeit vorwiegend als Ungarn deklarierten, weil die meisten von ihnen aus Ungarn gekommen waren. Unter mehreren schlechten Optionen wählten sie lieber die ungarische Version von Antisemitismus, als auf die deutsche angewiesen zu sein, die sie dann schließlich, nach der deutschen Besetzung von Ungarn auch zerstörte. Ein Viertel der Bevölkerung von Prekmurje waren Protestanten, dessen Geistliche sich nur sehr schwer an das Leben im gänzlich katholischen Slowenien angewöhnt hatten und deshalb ziemlich wohlwollend die erneute Vereinigung mit dem konfessionell gemischten ungarischen Staat akzeptierten. Ganz anders war das Verhalten der slowenischen katholischen Pfarrer, die national bewußter waren. Nach einigen Polizeiverhören wurden sie in verschiedene Pfarren im Inneren von Ungarn versetzt.

Eine Besonderheit stellt das Verhalten der ungarischen Okkupationsmächte gegenüber der autochthonen Bevölkerung in Prekmurje dar; es solle noch die Erinnerung an das tausendjährige

Zusammenleben im gemeinsamen Staat lebendig sein. Mit der Durchsetzung der Theorie über ein besonderes Volk, die Venden, die aber keine Gemeinsamkeit mit den Slowenen aufzeigen sollen, könne es gelingen, sie wieder für sich zu gewinnen. Die entsprechende Propaganda und das Schulwesen sollten dazu beitragen. Zu den am wenigsten Zuverlässigen zählten die in der Zwischenkriegszeit zugewanderten slowenischen Beamten, Lehrer und die Kolonisten aus Primorska (Küstenland), sowie eine Gruppe jüngerer, links orientierter Intellektueller, die schon in Slowenien ausgebildet worden waren. Mit Verhaftungen, Todesurteilen, Zwangsumsiedlungen und Internierungen wurden diese Menschen schon am Anfang des Krieges am stärksten getroffen.

In den 22 Jahren, in denen Prekmurje dem jugoslawischen Staat angehörte, gewann dieses Land eine viel stärkere slowenische Prägung, als die ungarischen Behörden vermuten konnten. Ganz abgesehen von der militärischen Niederlage der revisionistischen Politik, war der Prozeß der Wiederintegration daher erfolglos.